

ELS TREBALLS I ELS LLIBRES.

LECTURES DE JOSEP ROMEU I FIGUERAS

MIQUEL BATALLA I FERRANDO

Amb aquest títol d'òbvies ressonàncies clàssiques —sempre tan grates a Josep Romeu— he tractat de resumir l'estreta i alhora profitosa relació que al llarg de tota la vida va mantenir amb els llibres en qualitat de lector, autor, editor i director literari, investigador i bibliòman.

Els lligams de Romeu amb els llibres depassen, és clar, els límits d'un article —per extens que sigui— i presenten, cadascun per ell mateix, suficients línies d'atenció i d'investigació per generar, sense gaires dificultats, nous llibres, de caire monogràfic. No em sembla exagerat afirmar que l'estudi d'aquesta espessa trama forniria els materials suficients per a més d'una i més de dues tesis doctorals.

Cal precisar, de bon començament, que podria semblar un exercici una mica arriscat construir una divisió estricta d'aquesta mena i presentar, per separat i successivament, un Josep Romeu lector, autor, editor... Cada possible vessant no només està íntimament lligat als restants sinó que, paradoxalment, els inclou: cadascun és part dels altres i a la vegada, invariablement, els embolcalla. No es pot, doncs, presentar cap d'aquestes perspectives sense que les altres apareguin amb naturalitat, sense esforç, per mostrar-nos precisament el paisatge extens i curosament agençat de l'obra literària de Josep Romeu.

Des dels dalts d'aquesta obra es pot veure que els vincles de Romeu amb els llibres es despleguen pràcticament ensems i en totes direccions. Acostuma a conrear algun dels camps amb preferència, sense abandonar mai, però, els altres. En cada etapa de la seva vida es proposa avançar en

múltiples direccions. No és freqüent dur a terme un programa semblant sense caure en la indefinició o la dispersió, i això només s'explica si tenim en compte la gran capacitat d'assimilació de coneixements i la gran capacitat de treball de què gaudia.

S'ha dit en altres ocasions que Josep Romeu es proposa fer la feina de molts. Treballar acuradament i obtenir els millors fruits és una necessitat vital per a ell i esdevé, per norma, la seva targeta habitual de presentació. Recordem com Hesíode alligona Perses en el *Proemi sobre el treball*: «*Llarg i enrevessat és el camí cap a la virtut i aspre el començament. Però quan s'arriba al cim, resulta fàcil, per dur que sigui. És el millor home en tots els sentits el que per si mateix se n'adona*». En l'actitud exigent i rigorosa de Josep Romeu n'hi podem trobar un exemple perfecte.

LA FORMACIÓ DEL JOVE LECTOR

Per saber com va començar aquesta relació, ens serà útil seguir les primeres lectures, els primers contactes que va establir essent encara un minyó. Resulta del tot imprescindible resseguir què ens en diu, tant en el *Quadern de memòries* com en el *Dietari sense dates*, aquest darrer treball inèdit encara.¹

1. Josep Romeu i Figueras, *Quadern de memòries*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003. Pel que fa al *Dietari sense dates*, es troba actualment en premsa, i és previst que la mateixa editorial el publiqui enguany, com a commemoració dels noranta anys del naixement de l'autor.

En la nota titulada “Llibres” del *Dietari sense dates* comenta, com a introducció: «*De sempre m’han interessat i m’han il·lusionat els llibres, des de la meva infantesa, l’adolescència i la joventut fins avui, com és prou evident. Era curiositat i l’afany de saber coses de tota mena allò que em portava a la lectura i el curós escorcoll de les pàgines inèdites o bé ja sabudes de memòria. He llegit de criatura i segueixo llegint ara que sóc vell, perquè la lectura m’és una companyia silent i com una mena de confiança de mons i matèries que desitges satisfer en la intimitat de les pàgines del llibre.*»

La nota del dietari continua explicant com una de les àvies li comprava «*llibres infantils, avinents a la meua edat. Recordo que eren ben il·lustrats, amb dibuixos sobre els continguts dels volums.*» Després, afegeix: «*Algun cop queia a les meves mans un conte de l’afamat Calleja, que intentava llegir com podia, fins que vaig ésser més gran. De tota manera, les fonts principals de la incipient lectura i de la meua consulta ocular més que no pas llegida, van ésser El Patufet i El Virolet, perquè contenien molts sants; més que no pas llibres encara, tot i que en llegia o en fullejava forces.*»

A continuació, Romeu esmenta un personatge al qual ja havia dedicat algunes pàgines del seu *Quadern de memòries*: es tracta del pedagog Abelard Fàbrega, director de les escoles de l’Ateneu Igualadí de la Classe Obrera. Crec que val la pena aprofundir en aquest punt, atesa la influència que va tenir en la formació de Josep Romeu i en tota una generació de nois i noies igualadins.

Vull aclarir que, a l’edat de tres anys, Romeu es converteix en alumne de les escoles de l’Ateneu, on es formarà des del parvulari Montessori fins al penúltim curs de batxillerat, el 1933, moment en què ingressarà, juntament amb la resta de companys de l’Ateneu, a l’institut elemental Garcia Fossas per acabar els estudis secundaris l’any següent. D’aquests aproximadament tretze anys ens diu en el *Quadern*: «*Hi havia estat format intel·lectualment i moral, des de Montessori... Eren unes escoles d’esperit liberal, tolerant i donades del*

tot a l’alumne. Eren escoles coeducatives, mixtes, de nens i nenes, de nois i noies, quan això suposava, precisament, un escàndol en una petita ciutat com la Igualada del primer terç del segle XX.» I afegeix: «*No teníem altre llibre que el de lectura i desconeixíem, venturosament, els anomenats de text, perquè era el mestre qui explicava els continguts i l’alumne qui en prenia apunts. L’època daurada d’aquestes escoles pertany als anys vint, especialment els que comprèn la dictadura de Primo de Rivera.*»

Durant aquests anys i fins al 1931, al capdavant de les escoles i en qualitat de director, hi trobem el pedagog gironí Abelard Fàbrega, que Romeu recorda amb autèntica admiració per les seves facultats d’organització, d’invenió i d’iniciativa i per la seva catalanitat insubornable. Quan, l’any 1925, el general Primo de Rivera prohibeix completament l’ensenyament en català, Fàbrega se les empesca per prosseguir les classes amb la implantació d’unes lliçons complementàries en castellà que serveixen sobretot per cobrir l’expedient i els permeten continuar fent via en català. Amb nostàlgia indubtable i també amb agraïment per aquells anys viscuts, Romeu conclou: «*Allò que apreníem realment era la convivència, el respecte als altres en tots els sentits, la companyonia, el diàleg, l’estimació al proïsme i a un mateix i a tot un seguit de valors que el món exterior de l’aula i de l’escola posaven a prova.*»

En el *Dietari sense dates* explica: «*Abelard Fàbrega, de tan bon record, havia fundat l’Associació d’Estudiants amb èxit de components i d’activitats, i en un moment determinat es va proposar fer una biblioteca per a l’escola i els integrants de l’Associació. Jo devia tenir aleshores uns deu anys. Inaugurada la biblioteca, força ben proveïda dels llibres més necessaris, s’hi va crear un servei de préstec que ens permetia, als alumnes i als associats, endur-nos els exemplars a casa. Ho vaig fer immediatament, tot començant per llibres infantils. Recordo que vaig llegir a la meua llar mateixa Alicia al país de les meravelles, que no em va entusiasmar gaire, perquè jo preferia més els llibres d’aventures, com Lau o les aventures d’un aprenent de pilot. Aquestes cir-*

cumstàncies per a mi eren excepcionals, car em feia il·lusió que em deixessin emportar a casa meva els llibres lliurement, amb la condició que els retornés. (...) Acabat el batxillerat, vaig llegir molt, com mai no ho havia fet. Així que podia agafava un llibre i el devorava. D'autors llegits per mi aquesta època recordo especialment Puig i Ferrater, Trabal, amb el seu engrescador i imaginatiu Vals, i Garcia Lorca, des del seu teatre a l'incomparable Romancero gitano."

De la seva experiència lectora durant la guerra civil, comenta que, tot i les poques ocasions d'obtenir llibres que li poguessin interessar de debò, «*vaig tenir la fal·lera de llegir Zola... i vaig continuar llegint Lorca, el Romancero, el qual vaig acabar per saber-me de memòria*».

Acabada la guerra, el seu tracte amb els llibres ha de canviar per complet. Ens diu: «*Els anys esmerçats per adquirir la llicenciatura en lletres que cursava, em van acarar obertament i gairebé exclusivament amb la lectura dels llibres de text recomanats pels professors. Per això m'engrescava, i m'empenyia a llegir i estudiar tractats i obres literàries de creació per ampliar els cursos universitaris i agenciar-me una formació prou sòlida. És d'aquesta època la formació d'una biblioteca personal especialitzada, volums de la qual encara conservo i utilitzo*».²

Malgrat la dedicació gairebé exclusiva que els seus estudis universitaris li exigien, troba temps per a les lectures de poesia. En un altre «episodi» del Dietari titulat «*La meva relació amb la poesia*» comenta que «*ja estudiant de lletres a la Universitat de Barcelona i mentre preparava lliçons d'història de l'art, vaig llegir molta poesia dels simbolistes francesos, Baudelaire i Verlaine d'una manera molt especial, i vaig comprendre bé què podria ésser la poesia i on podia anar per saber-ne el sentit i el misteri inefable*».

2. D'aquesta biblioteca de Josep Romeu en parlarem amb detall, més endavant.

UN AUTOR AMB NOM PROPI: L'ESCRIPTOR JOSEP ROMEU

La conseqüència inevitable d'un Josep Romeu lector empedreït fins a l'erudició és —gairebé no caldria dir-ho— un Josep Romeu «escriptor». Per fer-nos una primera idea sobre què vol dir realment això, caldria consultar algun dels intents realitzats per aplegar la seva bibliografia, intents tots ells incomplets. En aquest sentit, resta pendent de fer, a hores d'ara, un treball exhaustiu, sistemàtic, de la bibliografia «de» i «sobre» Josep Romeu. Malgrat això, un cop d'ull a les existents permet adonar-nos que els seus interessos —i les obres de creació que en sorgiran, com a conseqüència natural— es projecten en nombroses direccions.³ Josep Romeu és autor de llibres de poesia, crítica literària, recerca etnològica i etnogràfica, centenars d'articles i col·laboracions en revistes especialitzades, conferències i ponències en congressos.

Faig ara un breu repàs d'aquestes obres, que s'ha de cenyir —per òbvies raons d'espai— a un comentari de les que van des dels inicis fins a les aparegudes en els anys cinquanta i a una simple referència de les restants.

3. Sobre els intents d'aplegar la bibliografia de Romeu, per ordre cronològic: «Bibliografia de Josep Romeu i Figueras», a Joan Timoneda i la «Flor de enamorados», cançoner bilingüe. Un estudi i una aportació bibliogràfica. Discurs llegit el dia 20 de febrer de 1972 en l'acte de recepció pública de Josep Romeu i Figueras a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i contestació de l'acadèmic numerari Jordi Rubió i Balaguer. Barcelona: RABL, 1972, p. 100–108; Pere Martí i Bertran, «Bibliografia de Josep Romeu i Figueras», a *Gra de fajol*, fascicle 11 dedicat a Josep Romeu, Olot, abril de 1985, p. 41–45; «Bibliografia de Josep Romeu i Figueras», a *Anuario Musical*, vol. 42, d'homenatge en el 70è aniversari. Barcelona: CSIC, 1987, p. 19–28; Maria Enrich, «Bibliografia sobre Josep Romeu», a *Josep Romeu i Figueras: l'intel·lectual i el poeta*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 170–174 (inclou la bibliografia sobre el Romeu poeta fins l'any 1997); i Josep Romeu, «Relació de treballs dispersos publicats en revistes, butlletins, homenatges, etc.», apèndix 1 del *Quadern de memòries*. Barcelona: P.A.M., 2003, p. 211–215.

Formalment —dic «formalment» i no «oficialment», perquè els seus inicis foren completament clandestins—, l'obra publicada de Josep Romeu arrenca de forma ben curiosa. L'any 1943, es publica una *plaque* de poemes, titulada *Terra*, a Melilla, dins la col·lecció «L'ocell de paper», impresa de forma clandestina per uns soldats catalans destinats a l'impremta de l'exèrcit en aquella població del Marroc. El reduït tiratge de 25 exemplars, testimonial si es vol, denota una voluntat —una profunda obstinació— per mantenir viva la flama de la nostra llengua.

El segon llibre, *Sonets* (Barcelona, Ed. La Sirena: 1944), és, altre cop, una edició d'autor, de 100 exemplars, i posa de manifest la col·laboració amical de Romeu amb Josep Palau i Fabre, endegada l'any 1940 en coincidir al pati de lletres de la Universitat de Barcelona per cursar Filologia Moderna, juntament amb Joan Ainaud de Lasarte i Antoni Badia i Margarit i mentre assisteix d'amagat a les lliçons impartides pel doctor Jordi Rubió i Balaguer —de literatura— i Ramon Aramon i Serra —de llengua— en els cursos dels Estudis Universitaris Catalans.

El març de 1947 és nomenat col·laborador de l'Institut de Musicologia del CSIC, a proposta de Tomàs Carreras i Artau —oficialment, director de la seva tesi doctoral sobre el mite del comte Arnau— i de Jordi Rubió i Balaguer que, de fet, seria qui més l'orientaria i aconsellaria en aquesta comesa. El desembre publica en edició de bibliòfil *El comte Arnau. La formació d'un mite* (Barcelona: Aymà, 1947). Sobre aquest primer llibre de recerca ens diu: «*El vaig escriure l'estiu de 1946 a casa dels meus pares, a Igualada, com a esquema bàsic de la indicada tesi [doctoral], molt més ambiciosa*».⁴

4. Aquest llibre, durant molts anys a l'abast d'un grup ben reduït de lectors —ateses les característiques de l'edició de bibliòfil feta per Aymà— va ésser oportunament reeditat, en un format més modern i assequible, per una petita editorial de Sant Vicenç de Castellet, El Farell Edicions, l'any 2003. Aquell mateix any, Farell li publicarà un segon títol, *Llegendes de la Garrotxa*.

L'any següent, llegeix la tesi doctoral a la Universitat Central de Madrid, ja que cap altra universitat no estava autoritzada per a la consecució del grau acadèmic de doctorat, i hi obté la més alta qualificació. Aquell mateix any, és publicada amb el títol *El mito de «El comte Arnau» en la canción popular, la tradición legendaria y la literatura* (Barcelona: CSIC, 1948). Va ésser molt ben rebuda per la crítica i és avui, encara, una obra plenament vigent en el seu camp.⁵ Ambdues versions sobre el mite del comte Arnau són, doncs, el punt d'arrencada de l'obra de Josep Romeu com a investigador de la literatura i el folklore.

Tot i el context igualment desfavorable, el tercer llibre de poemes, *Aires de llegenda* (Barcelona: M. Montserrat Borrat Editora, 1948), neix enmig d'unes circumstàncies una mica millors: el fet d'obtenir el premi atorgat per la Comissió Abat Oliba —concedit dins del conjunt d'activitats organitzades amb motiu de les festes de l'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat— i la molt favorable presentació de Josep M. de Sagarra en forma de pròleg, va possibilitar que obtingués una certa repercussió. Dic «certa», perquè cal tenir en compte el clima d'opressió que Catalunya vivia a mitjan anys quaranta.

L'any 1948 esdevindrà molt important en la vida i l'obra de Josep Romeu, al marge de raons editorials i acadèmiques: el març es casa amb la seva primera muller, Teresa Costa. El mes de novembre és detingut i interrogat per la policia, per causa de la seva col·laboració a *Ariel*. D'aquest episodi, però, en parlarem més endavant. A començament de 1949 neix el seu únic fill, Jordi.

Paral·lelament, el 1948 comença la col·laboració amb l'Editorial Barcino i el seu director, Josep M. de Casacuberta. Hi veuran la llum,

5. A part de merèixer la més alta qualificació del tribunal, la tesi doctoral de Josep Romeu va obtenir després el «Premi Menéndez Pelayo» de 1947, atorgat pel CSIC.

Josep Romeu amb l'autor d'aquest article.

en primer lloc, les *Cançons nadalenques del segle XV* (1949), llibre del qual se sentia orgullós i que va merèixer grans elogis del seu admirat Joan Coromines. Al respecte afegirà: «Després de publicar-les, vaig emprendre estudis seriosos sobre història de la dramaturgia medieval i del nostre vell teatre, desatesos de l'interès dels erudits catalans de tots temps, llevat de les notes que els havia dedicat Milà i Fontanals. I me'n vaig sortir després d'un treball intens i avassallador, i als anys cinquanta ja vaig fer alguns treballs de síntesi i algun altre de força especialitzat». Es refereix als tres volums del *Teatre hagiogràfic* (1957) i els dos del *Teatre profà* (1962).

D'altra banda, hom recorda entre els títols sense parió publicats a la Barcino, dos importants treballs de recerca etnològica: *Les nades tradicionals* (1952) i *La nit de Sant Joan* (1953). Un i altre han estat objecte de nombroses reedicions i són considerats pel món acadèmic i universitari i per la crítica especialitzada com dues obres de referència. L'any 1958 hi publicarà *La comarca d'Olot vista pels escriptors catalans*, el 1961 *El segle XIV*, volum segon de la sèrie «Literatura catalana antiga», i el 1964 *El segle XV. Segona part*, volum quart de la col·lecció.

I, molts anys després, en aquesta mateixa editorial, publicarà gairebé com a culminació i cloenda de la seva trajectòria d'erudit, dos nous llibres de gran ambició, resultat d'incomptables

hores d'investigació i recerca que remunten a la seva joventut: *Corpus d'antiga poesia popular* (2000) i les *Poesies catalanes, de Pere Serafí* (2001). Pel que fa a aquest darrer títol, recordo que Josep Romeu m'havia explicat com, de vegades, en les reunions de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, alguns col·legues li preguntaven amb interès cert però també amb una mica de sornegueria: «Així doncs, què fa En Pere Serafí?», després de sentir-ne parlar tants anys i després d'endarrerir-ne la publicació una vegada i una altra.

L'any 1950 publica a la col·lecció «Els Llibres de l'Òssa Menor» de Josep Pedreira un volum on s'aplegaran tres nous títols: *Sonets. Elegia del mite. Nits, més enllà del somni*. No puc dedicar ara l'atenció que es mereix a aquest llibret extraordinari. Sí que ho aprofito per dir, tanmateix, que els topants de la seva poesia —des dels inicis fins a mitjan anys noranta— han estat degudament estudiats per Maria Enrich en el seu llibre *Josep Romeu i Figueras: l'intel·lectual i el poeta*, editat per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat l'any 1997.

L'any 1951 publica l'*Obra poètica*, a l'Editorial Selecta, on reuneix tota la seva poesia i alguns poemes inèdits. En arribar a aquest punt, ens diu: «A partir de 1951 vaig decidir no publicar més llibres de poesia a causa de la desafortunada crítica marxista i nacionalista que imperava per tot arreu... Més endavant, a sol·licitud d'amics, com J.V. Foix i Joan Perucho,... vaig consentir que em publicuessin el conjunt total de la meva producció poètica, el 1993, amb Tots els poemes, quan la crítica era més digna i desproveïda d'interessos polítics, que no tenen res a veure amb la literatura». Són, per tant, més de quaranta anys de silenci poètic, en l'espera d'una atmosfera més propícia, menys maximalista i menys abassegadora.

A la Selecta hi publicarà, a més, les antologies de literatura catalana *El llibre de la muntanya* (1952) i *El llibre del mar. El tema mariner en la literatura catalana* (1953), i prologa l'*Obra poètica*, de Jaume Agelet i Garriga, amb qui l'uniria una

J. V. Foix i Josep Romeu.

estreta amistat. També a la *Selecta*, l'any 1958, sortirà el seu estudi i edició de Ramon Llull, *Poesies*.

En aquests imprecisos apunts sobre la seva obra, no puc deixar d'esmentar, ni que sigui de passada, la col·laboració en anys posteriors amb dues importants editorials catalanes. A les Publicacions de l'Abadia de Montserrat veuran la llum els *Estudis de lírica popular i lírica tradicional antigues* (1993), *Lectura de textos medievals i renaixentistes* (1994) —en coedició amb l'Institut Universitari de Filologia Valenciana—, les *Recerques d'etnologia i folklore* (2000), el ja citat *Quadern de memòries* (2003) i, confiem que enguany, el *Dietari sense dates*. I a Curial Edicions Catalanes publicarà *Poesia popular i literatura* (1974), els dos volums de

Poesia en el context cultural del segle XVI al XVIII (1991) i els tres de *Teatre català antic* (1994), amb una aclaridora presentació de Josep Romeu com a historiador del teatre català medieval a cura de Francesc Massip i Pep Vila.

Així mateix, em resulta difícil no dir absolutament res d'obres com *Sobre Maragall, Foix i altres poetes* (Barcelona: Laertes, 1984), "*Sol i de dol*", de J.V. Foix (Barcelona: Empúries, 1985), *Quatre lectures de poesia medieval* (Barcelona: La Magrana, 1991), *Materials d'estudi i de folklore* (Barcelona: Editorial Alta Fulla, 1993), *Assaigs i altres indagacions crítiques* (Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i Quaderns Crema, 1996), *D'assaig i crítica* (Barcelona: Columna & Faig, 1997), *Assaigs de literatura valenciana del Renaixement* (Alacant: Universitat d'Alacant, 1999) i *De Salvador Espriu a joves poetes* (Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2003).

I, finalment, com a cloenda d'aquest capítol sobre «Josep Romeu, autor» recordaré encara els títols de la seva poesia posteriors al volum *Tots els poemes: Temps* (Barcelona: Proa, 1995), *Versos a mitja veu* (Barcelona: Columna, 2000), *Ésser i estar* (Lleida: Pagès Editors, 2000), *Imatges i metàfores* (València: Tres i Quatre, 2002), *Immers en la paraula* (Lleida: Pagès Editors, 2003), *Quotidianes, o quasi* (Palma: Moll, 2003) i *Poemes d'ara i de tornada* (Lleida: Pagès Editors, 2006).

L'autor del pròleg d'un d'aquests llibres parla, amb molt d'encert, de «la flama tranquil·la» de Josep Romeu. I faig avinent que, tot i els més de quaranta anys que van transcórrer entre els primers llibres i aquests darrers, la flama poètica de Romeu no es va apagar mai: s'havia mantingut prudentment guardada en «encesa espera» de temps més asserenats.

LA CREACIÓ D'ARIEL, REVISTA DE LES ARTS (1946-1951)

El 1945, Romeu participa en la represa de les activitats clandestines dels Amics de la Poesia. L'any següent, juntament amb Miquel Tarradell, Joan Triadú, Josep Palau i Fabre i Frederic-Pau Verrié, endega la publicació de la revista *Ariel*, que esdevindrà una de les iniciatives culturals més prestigioses de la postguerra catalana. El paper exacte jugat per cadascun dels membres del nucli fundacional ha estat objecte de nombroses versions, polèmiques i malentesos posteriors.⁶

Pel que fa a aquesta etapa, Romeu explica que, cap a l'any 1946, Miquel Tarradell, Frederic-Pau Verrié i Joan Triadú volien endegar cadascú pel seu compte sengles publicacions. Quan tots quatre —amb la incorporació de Romeu— decideixen sumar esforços i començar *Ariel. Revista de les Arts*, serà ell qui proposarà el nom de Josep Palau i Fabre com a cinquè membre fundador, tot i haver abandonat Catalunya a finals de l'any anterior, després de publicar vint números de la revista *Poesia* durant 1944 i 1945, enmig d'unes condicions absolutament adverses.

Diu Romeu, en el *Quadern de memòries*: «*El primer número de la revista va aparèixer el maig de 1946. La missió primordial d'aquesta publicació, que el sistema establert no autoritzava i nosaltres tampoc no ho hauríem consentit, era el de salvar la continuïtat de la nostra cultura, tot enllaçant el*

6. Com a exemple d'aquesta disparitat de versions, citaré les paraules pronunciades per Verrié, un dels fundadors de la revista, en el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi titulat *Ariel. Una aventura en la clandestinitat*. Barcelona, 2002: «*I a cinquanta anys de distància he volgut aportar aquí el testimoni del meu record personal i a més el de la tradició oral i escrita dels meus companys d'aventura i he pogut comprovar sovint la dificultat d'establir una versió o una data exacta, la mateixa per a totes les versions, d'un mateix fet.*» El discurs està farcit d'exemples de la diversitat de punts de vista sobre cadascun dels capítols d'aquesta empresa clandestina que fou *Ariel*.

nostre passat d'avantguerra amb els fundadors, aleshores representants de les noves promocions i tot i emprenent una revisió serena dels nostres valors.».

Romeu comenta que va ésser convidat a aquesta empresa com a conseqüència de «*l'eficàcia amb la qual funcionava el grup igualadí Anabis, amb la seva ambició aglutinadora i la publicació de bells recordatoris dels actes que s'hi celebraven a cura de l'impressor Pere Bas*». Aquest igualadí va acceptar també el nou encàrrec i, com Romeu aclareix, «*des d'aleshores vaig fer de llançadora entre els meus companys fundadors i l'impressor, el taller del qual visitava en les meves anades setmanals a Igualada i, a més, em vaig fer càrrec de l'administració, especialment l'econòmica*».

Com és sabut, l'esperit aglutinador d'*Ariel* va permetre la incorporació de noms com Marià Manent, Josep M. de Sagarra, J.V. Foix, Jaume Bofill i Ferro, Salvador Espriu, Carles Riba, Clementina Arderiu, Tomàs Garcés, Ferran Soldevila, Pere Bohigas, Jordi Rubió i Balaguer, Pere Bosch-Gimpera, Rosa Leveroni, Alexandre Cirici, Enric Jardí, Jordi Sarsanedas, Joan Perucho, Joan Barat, Manuel Valls, Manuel de Pedrolo, Josep Llorens i Artigas, Rafael Benet, Francesc Pujols, etc., etc.

El novembre de 1948, mesos després de la publicació del número 18, Romeu és detingut per la policia i se li obre expedient. Dos anys després, ha d'anar a judici i és condemnat a tres mesos de reclusió per bé que, finalment, no haurà d'ingressar a la presó. D'aquesta experiència, Romeu té paraules d'agraïment per al seu advocat i per Frederic-Pau Verrié, «*que em va acompanyar sempre, durant tot aquest afer. Cap ni un dels altres integrants de la redacció no em digué absolutament res, el cap sota l'ala i ja t'apanyaràs*».

En els cinc números següents i darrers —del 19 al 23—, Romeu hi romandrà completament al marge, «*i no pas per motius de seguretat, sinó per desacord rotund amb la seva desorientació caòtica i amb el sentit combatiu mal formulat i mal dirigit que algú va voler donar-li, en contrast amb la ponderació i l'universalisme de la primera època, la*

més important i encara avui recordada amb aplaudiment». L'aventura d'Ariel s'acaba amb el número 23, el desembre de 1951, en el qual Josep Palau i Fabre dóna a conèixer el seu «Cant espiritual».

Llavors i ara, fullejar una col·lecció completa d'Ariel impressiona: adonar-se de la qualitat dels col·laboradors i el nivell de les aportacions que hi van fer, la cura esmerçada en la tipografia i la presentació de cadascun dels fascicles i, sobretot, recordar la dificultat màxima de les circumstàncies en les quals va ser impulsada, converteixen aquesta revista en una fita importantíssima entre les activitats de represa de la nostra cultura durant els anys més negres de la postguerra.⁷

JOSEP ROMEU, DIRECTOR LITERARI DE LA COL·LECCIÓ "SIGNE. POESIA I ASSAIG"

D'acord amb el *Quadern de memòries*, juntament amb l'editor Joaquim Horta, crea la col·lecció «Signe», que dirigirà durant els sis primers títols. Ell mateix ho explica: «Vaig fundar amb Joaquim Horta i vaig dirigir des de 1956 fins a 1959 la col·lecció literària "Signe. Poesia i Assaig", on van aparèixer llibres de J.V. Foix, Carles Riba,

7. Existeix una reedició facsímil d'Ariel (Edicions Proa, 1978). Els gairebé trenta anys passats l'han convertit també en una peça difícil d'adquirir.

Salvador Espriu, Joan Perucho i Joan Teixidor. He de dir que la col·lecció va acabar malament, i en detallaré les causes». A continuació ens explica la seva relació amb Horta, antic alumne seu a Virtèlia, «personatge rebel i anticonvencional fins a la medul·la» que el va anar a veure per proposar-li aquesta tasca «mentre que al mateix temps en publicaria una altra en castellà que dirigiria un crític força conegut i que aleshores només escrivia en castellà, el qual, segons que deien era comunistaoide, com tants burgesos d'aquell temps». Sense esmentar-lo pel seu nom, ens està parlant de Josep M. Castellet. «El vaig presentar a Joaquim Molas, més o menys de la seva edat, i es feren molt amics, íntims, de seguida».

A finals de març de 1956 surt el primer llibre de la col·lecció castellana «Fe de vida. Poesia y Ensayo»: es tracta de *Poemas de la ciudad*, de Maria Beneyto, amb pròleg de José Maria Castellet. Setmanes després, a mitjan abril, ho fa el primer volum de la col·lecció catalana «Signe. Poesia i Assaig»: *Del «Diari 1918»*, de J.V. Foix, amb pròleg de Josep Romeu, titulat «Aproximacions a la poesia de J.V. Foix».

Van seguir a aquest llibre *El país de les meravelles*, de Joan Perucho (1956), *Evocació de Rosselló-Pòrcel i altres notes*, de Salvador Espriu (1957), *Entre les lletres i les arts*, de Joan Teixidor (1957), *Més els poemes*, de Carles Riba (1957) —amb pròleg de Romeu— i, finalment, *Soledat de paisatges*, de Joan Vergés.

El final d'aquesta aventura no deixarà un bon record en la memòria de Josep Romeu. Ens ho explica així: «El cas és que tant Horta com Molas anaven posant bastons a les rodes de la col·lecció que jo dirigia, especialment el segon, que de totes passades, volia col·laborar —manar, de fet— en la direcció de la col·lecció catalana, fos com fos. I així em vaig trobar exclòs de la direcció sense que els dos personatges em diguessin res ni ho justificassin, per tal com el volum sisè es publicà a una editorial fantasma que tot seguit desaparegué del mapa, i ja no en publicaren gaires més».

Romeu aprofita aquesta ocasió per a reblar el clau contra el «realisme històric» i els seus teòrics, els quals, després de diagnosticar una «*suposada crisi de la poesia catalana... proposen capciosament tot un seguit de solucions regeneracionistes, amb un estil contundent i superb, amb les quals salvar del marasme la poesia catalana d'aleshores i imposar unes solucions irrefutables*».

LES BELLES ARTS DE LA RECERCA: JOSEP ROMEU, INVESTIGADOR DEL PASSAT LITERARI

Després de donar un cop d'ull al conjunt de la seva obra —ja ho hem fet, per bé que molt sintèticament— haurem pogut adonar-nos de l'ingent aparell bibliogràfic utilitzat, especialment en els títols de caire científic i erudit. Així, Josep Romeu, escriptor i home de llibres, esdevé forçosament en el curs de les seves investigacions i recerques «home entre llibres». Aquest capítol apassionant de la seva biografia havia quedat amagat, eclipsat, fins a la publicació del *Quadern de memòries* i, molt properament, del seu *Dietari sense dates*. Els seus periples per les biblioteques i els arxius constitueixen algunes de les pàgines més interessants d'ambdues obres, de les quals em permetré reproduir ara alguns fragments.

Abans de fer-ho, he de precisar que, en parlar de les tasques de recerca, també caldria dedicar un apartat específic al treball de camp i les enquestes sobre el terreny realitzades per Romeu amb l'objectiu d'aconseguir material de primera mà. Només puc recordar, de passada, les nombroses excursions per Ripoll, Gombren i rodalies els estius de 1943, 1944 i 1945 —per dur a terme la tesi doctoral sobre el comte Arnau— o les que va fer els estius de 1948 a 1951, per encàrrec de l'Institut d'Estudis Pirinencs del CSIC a l'Alt Ripollès, la vall de Ribes de Freser i la Garrotxa.

M'he de centrar, doncs, en les investigacions estrictament llibresques. En el dietari, els primers records són els del seu pas per l'Ateneu Barcelonès

i la seva biblioteca: «*Hi vaig ingressar el primer quart dels quaranta com a soci. Necessitava espai idoni i sobre tot molta bibliografia sobre etnologia i folklore d'aquí i de l'estranger i vaig trobar a l'Ateneu un autèntic tresor acumulat des de finals del segle XIX fins als trenta del següent. Puc assegurar que poques biblioteques hispàniques —o potser cap— posseïxen un cabdal com el de l'Ateneu d'obres folklòriques i d'etnologia peninsular, franceses, italianes, balcàniques, fins i tot angleses.*»

També tenim notícies de les investigacions a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona: «*Hi va haver un temps que precisava anar a fer unes consultes a l'Arxiu Capitular de la Ciutat Comtal, cada matí, durant forces dies... Entrava a la Catedral per la Capella de Santa Llúcia, sempre en una fosca atenuada per les lluminàries dels ciris. (...) Hi anava quan preparava l'edició de les poesies catalanes de Pere Serafi, com és prou sabut poeta del segle XVI i pintor barceloní, una edició que em costà molt treball i que no vaig acabar fins força anys després, publicades a les edicions de Els Nostres Clàssics, de la Barcino...*»

Pels mateixos anys freqüenta un altre important biblioteca, a dues passes de la Catedral: «*A partir de 1944, segons que puc precisar, i fins al 1956, vaig anar cada dia al matí a l'Arxiu de la Ciutat, de Barcelona, situat al Palauet de Ca l'Ardiaca, una bella mansió del Renaixement emplaçada al davant de l'església o capella de Santa Llúcia... A l'Arxiu, situat al primer pis de l'edifici, hi anava gairebé cada matí per consultar els materials manuscrits de Rossend Serra i Pagès relatius a la llegenda del comte Arnau juntament amb un gran nombre de fotos de caire topogràfic realitzades pel mateix folklorista durant anys.*»

Les investigacions sobre Pere Serafi —que es perllongarien gairebé durant cinquanta anys— el portaran també a capbussar-se en les profunditats de l'Arxiu Notarial de Barcelona, al carrer del mateix nom, a la seu del Col·legi de Notaris. Allí, amb l'amable col·laboració del director, Josep M. Madurell, obté «*materials que jo no havia tingut ocasió de conèixer personalment, com, per exemple, l'inventari alçat després*

de la mort de Pere Serafi de les dues cases del pintor poeta al carrer d'En Serra, una troballa que m'ha estat utilíssima per a acabar d'arrodonir l'ambient i endevinar les formes de vida del personatge».

No m'he d'estendre més en aquest apartat però tampoc no puc passar per alt les visites de Josep Romeu a la Biblioteca de Catalunya. Constitueixen unes pàgines emocionants, de les quals donaré només un tast. En el *Dietari sense dates* explica: «Vaig començar a anar a la Biblioteca de Catalunya l'octubre de 1940, quan vaig iniciar els estudis oficialment i assistir a la Universitat de Barcelona el segon curs de Filosofia i Lletres. Ja instal·lat a Barcelona, estudiant universitari i proveït del carnet de lector, finalment anava cada tarda a la Biblioteca de Catalunya».

I a tall de conclusió, farà una emotiva declaració: «Mentre redacto aquestes ratlles, m'adono fins a quin punt està lligada la meua vida, viscuda uns anys determinats amb les meves anades i vingudes de la Biblioteca de Catalunya, les hores i hores en ella passades i les coneixences que hi vaig fer uns anys molt difícils per l'ambient irrespirable de tot arreu. Les estades a la Biblioteca també eren sedants i hom s'evadia del ròssec diari d'una incomoditat malviscuda per una ciutadania oprimida i amb poques esperances d'un alliberament real».

Aquesta confessió genuïna, sincera, feta per un humanista que intenta alliberar-se de les noses de la vida diària mitjançant el treball ben fet, és un perfecte resum de la seva personalitat i n'explica els rerefons de l'obra. Tot hi és suficientment meditat, des del tema a estudiar i resoldre fins el mètode de treball, passant per l'aparell bibliogràfic: dins el conjunt de l'obra, tots els seus elements troben el lloc còmodament i harmònica.

LA BIBLIOTECA I L'ARXIU DE JOSEP ROMEU: UN LLEGAT PER A LA CIUTAT D'IGUALADA

En el decurs de tants anys de tracte amb els llibres, Josep Romeu va aplegar una biblioteca notable. Vaig tenir ocasió de gaudir-ne en la seva

darrera etapa, en els deu darrers anys de la seva vida. Era una biblioteca ben nodrida, sense títols sobrers, repartida per les diverses habitacions i sales d'un pis de sostres alts i sòlides prestatgeries. En repassar les lleixes i llegir els títols que les ocupaven m'adonava que, un per un, eren allí per una raó ben concreta, no mai atzarosa o casual. Cada llibre que creuava el llindar de can Romeu era resultat d'una decisió personal prou meditada —d'una necessitat bibliogràfica ben concreta o pel pur gaudi d'una qüestió per la qual sentia afinitat— o, sovint, també, un present fet pels respectius autors, interessats en la recepció de la seva obra en un indret tan assenyalat. Després donaré algunes mostres d'aquesta mena de presents.

No es tractava de la biblioteca d'un bibliòfil, amb les obsessions, les reiteracions o les manies pròpies d'aquests casos. Es tractava d'una biblioteca extensa, amb una mica de tot però amb preferència per les humanitats i, entre aquestes, la literatura —la poesia, la crítica literària, el folklore, el teatre medieval, els clàssics grecollatins—, la lingüística i també la filosofia. Era la biblioteca construïda per un poeta, per un professor de literatura catalana a la universitat, per un humanista.

Amb bon criteri, va llegar-la a la Biblioteca Central d'Igualada, on ha estat magníficament endreçada i catalogada per aquesta institució. Allí romandrà, a disposició dels estudiosos el seu contingut, això és, llibres, revistes, fulletons, papers personals, fitxes de treball, correspondència i apunts de les seves lliçons a la universitat. El resultat d'aquesta acurada tasca d'inventari i ordenació són dos exhaustius volums, realitzats per la directora de la biblioteca, M. Teresa Miret, i el seu equip de col·laboradors. El llegat bibliogràfic de Josep Romeu ha rebut finalment el tracte que ell desitjava i es mereixia.

De la lectura d'aquest catàleg i les restes de la meua memòria personal, puc destacar, arbitràriament, les col·leccions i els autors següents: *Els nostres clàssics* i la *Biblioteca Verdagueriana*, de l'Editorial Barcino, Els Llibres de l'Escorpí (poesia)

i el Balanci (novel·la) d'Edicions 62, els llibres de la Biblioteca Selecta de l'editorial del mateix nom, obres de Pere Bohigas, Fernando Lázaro-Carreter i Martí de Riquer, Francisco Rico, Ramon Aramon, Josep Roca-Pons, Eugenio Asensio, els *Materials* de l'Obra del Cançoner Popular, els indispensables *Diccionario crítico-etimológico castellano e hispánico* i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines, el *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll (en una primitiva edició en fascicles, encara per relligar, que havia estat objecte d'incomptables consultes).

També recordo concretament *Métrica y poesia* de Mario Fubini —que em vaig apressar a buscar i comprar—, les edicions de l'Instituto de Musicologia del CSIC —on va publicar els dos volums del *Cancionero Musical de Palacio*, resultat de tretze anys d'investigacions segons explica en el *Quadern*—, els valuosos volums de la mítica *Enciclopedia dello Spettacolo* dirigida per Silvio d'Amico, on havia col·laborat amb la redacció d'alguns articles sobre el Misteri d'Elx i el teatre català...

En les pàgines del *Dietari sense dates*, a mes de parlar-nos de llibres, en una ocasió es refereix explícitament a la seva biblioteca amb aquestes paraules, plenes d'orgull: «No és estrany, doncs, que hagi arribat a formar una biblioteca personal ben nodrida, tant que ara ells llibres em treuen de casa, i no sé on col·locar-los. Però els llibres són amics fidels i et salvaguarden de l'eixorca ignorància».

Com a curiositat final —i també com a informació objectiva que ens permet copsar millor quina era la relació de Josep Romeu amb alguns dels grans noms de la nostra literatura—, no resisteixo la temptació de mostrar una breu antologia de les dedicatòries que acompanyen alguns dels llibres que li foren tramesos.

En un exemplar de les *Elegies de Bierville*, l'autor havia escrit: «Per a Josep Romeu, poeta, amb alta estima. C. Riba, nov. 51». I no gaires anys després, en fer-li arribar un exemplar de l'*Obra poética*,

acabada de traduir al castellà per l'editorial Ínsula, li dirà: «A Josep Romeu, crític i poeta que té la meva més alta estima, invitant-lo al repàs benèvol. C. Riba, juliol 56». Pocs mesos abans, en l'exemplar de *Final del laberint* lliurat pel seu autor, hi llegim: «Al molt estimat Josep Romeu, amb la cordial amistat i l'admiració de Salvador Espriu. B., 22-XI-55». També li farà arribar *La pell de brau*, amb la següent endreça: «Al molt estimat Josep Romeu, amb la cordial amistat de Salvador Espriu. B., 1960». Altres exemples igualment il·lustratius sorgeixen en fullejar els llibres de Jaume Agelet i Garriga, Marià Manent, Tomàs Garcés, Joan Vinyoli, Joan Brossa, Joan Barat, Jordi Pàmias, Pere Gimferrer, Francesc Parcerisas o Josep Vicenç Foix. En tots hi ha afectuoses endreces i salutacions.

J.V. Foix, amic entre els amics, objecte de diversos estudis i articles de Josep Romeu, li dirà en un exemplar de *Desa aquests llibres al calaix de baix*, en plenes vacances d'estiu: «A Josep Romeu i Figueras i a la seva muller Núria, de tant bona companyia. J.V. Foix. El Port de la Selva. 21 d'agost 1972».⁸ Finalment, poc abans de morir, quan ja no hi veia gens i les ocasions per escriure res de puny i lletra constituïen una molt rara excepció, en els fulls de respecte d'un exemplar del que seria la seva darrera obra, *Cròniques de l'Ultrason*, J.V. Foix, amb lletra insegura i en rengles que intenten ser paral·lels, li diu: «Sou dels qui, al tombant del pont, a qui us allarga el braç, doneu la mà. J.V. Foix?».

Ens costaria trobar una dedicatòria amb més inspirat agraïment i que constituís, a més, un retrat tan exacte del seu receptor. Els amics de Josep Romeu —i Foix n'era un dels millors— gaudien d'aquest sentit profund i autèntic de l'amistat que ell sabia exercir, amb eficàcia sempre renovada: Romeu no va deixar mai d'oferir la mà lleial als amics que, al tombant de qualsevol dificultat, li allargaven el braç

8. Josep Romeu s'havia casat en segones núpcies amb Núria Font, el març de 1972. A ella vull agrair ara moltes i valuoses dades i també incomptables atencions.

per trobar el seu consell, suport o solidaritat. Així el recordem, a punt de complir-se tres anys de la seva mort i noranta del seu naixement.

Aquest repàs breu sobre els lligams de Romeu amb els llibres ens ha impedit dir gairebé res del «Josep Romeu activista», és a dir, del que hauríem d'anomenar l'obra «no escrita»: les conferències del grup Anabis, les lectures de poemes dels Amics de la Poesia o dels Amics de Rossellò-Pórcel, les tertúlies i trobades en els domicilis de Josep Iglésies i Carles Riba, la participació en els Estudis Universitaris Catalans, la direcció dels nou cicles de teatre medieval i renaixentista al Saló del Tinell de Barcelona, les activitats de les Escoles de l'Ateneu Igualadí des de mitjan anys setanta, les lliçons impartides en el CSIC i la Universitat Autònoma de Barcelona, i tantes altres fites en la represa de la cultura catalana en les quals va aportar sempre el millor de la seva intel·ligència i preparació.

Les dimensions i la qualitat de l'obra escrita de Josep Romeu comentades en aquestes pàgines no ens haurien de fer oblidar mai l'abast de la seva acció com a organitzador, com a incansable activista en favor de Catalunya i la seva cultura.

Barcelona, festa de Sant Joan de 2007

MIQUEL BATALLA I FERRANDO (Barcelona, 1964) treballa a la Generalitat de Catalunya. És autor del llibret *Bibliografia de Marià Manent* (1993) i va tenir cura de la darrera obra de crítica literària i prosa d'aquest poeta, *Crítica, personatges, confidències* (1999). Ha col·laborat en l'*Epistolari de Josep Carner*, endegat l'any 1994, i ha publicat dos llibres de poesia, *Memòria d'hivern* (1999) i *Quadern dels extraviats* (2003).

